

RODODENDRU

UZVARAS

CEĻĀJĀM

GUNITA RIEKSTIŅA, RIHARDS KONDRATOVIČS

Rododendri, kas tiešā tulkojumā no grieķu valodas skan kā rožu koki (*rhodon* – roze un *dendron* – koks) ir plaši izplatīti ēriku (*Ericaceae* D. C.) dzimtas augi. Pēdējie 350 gadi ir rododendru uzvaras gājiens visā pasaulē. Tas ir bijis jaunu sugu atklāšanas un introdukcijas, jaunu šķirņu veidošanas laiks. Par to liecina 1200–1300 atklātās savvaļas sugas un vairāk kā 13 000 rododendru šķirnes, ko izveidojuši dažādu valstu selekcionāri. Arī Latvijā rododendru popularitāte gadu no gada pieaug, un ir patīkami, ka šis skaistais svešzemju augs ir bagātinājis un padarījis krāšņākus mūsu dārzus un parkus.

Kas tad ir rododendri?

Savulaik ar vārdu “rododendrs” dažādi autori apzīmējuši dažādas sugas. Plīnijs un Dioskorīds par rododendriem dēvēja oleandrus. Pirmo reizi vārdu “rododendrs” ar tā pašreizējo nozīmi 1583. gadā savos rakstos minēja Cezalpino. Pasaulslavenais zviedru botāniķis K. Linnejs 1753. gadā, sarakstot savu augu sistematiku, pazina tikai 9 rododendru sugas, kuras savukārt sagrupēja divās ģintīs – rododendros un acālijās. Par rododendriem K. Linnejs apzīmēja sugas ar mūžzaļām lapām, bet par acālijām – ar vasarzaļām lapām. Šāds rododendru iedalījums dārzkopības praksē saglabājies līdz pat mūsdienām, kaut arī 1834. gadā austriešu botāniķis S. Endlihers abas K. Linneja aprakstītās ģintis apvienoja vienā – rododendru ģintī, jo morfoloģiskās atšķirības starp tām ir ļoti niecīgas. Kopš tā laika visu zemju botāniķi vadās pēc S. Endlihera iedalījuma

Attēlā augšā – rododendru šķirnes ‘Līva’ (*sarkaniem ziediem*) un ‘Saule’ (*dzelteniem ziediem*).

un zinātniskajā literatūrā ar vārdu “rododendrs” apzīmē kā mūžzaļos, tā arī vasarzaļos rododendrus. Praktiskajā dārzkopībā līdzās vārdam “rododendrs” diezgan plaši lieto arī vārdu “acālija”, attiecinot to kā uz Simsa rododendra šķirnēm (siltumnīcu acālijām), ko audzē siltumnīcās, tā arī uz brīvdabā audzētajiem vasarzaļajiem rododendriem.

Rododendri ir viena no lielākajām ģintīm augu valstī. Ģints sistematika botāniķiem rada lielas grūtības, jo līdzās “tīrajām” sugām sastopami visdažādākie hibrīdi un formas, kas apvieno sevī gan vienai, gan otrai sugai raksturīgās pazīmes un īpatnības. Precīzu sugu skaitu ir grūti pateikt, jo līdz pat šim laikam tiek aprakstītas arvien jaunas rododendru sugas. Vairākums botāniķu uzskata, ka rododendru sugu skaits ir lielāks par 1000, bet optimistiskākie min pat skaitli 1300.

Moderno laiku “puķe”

Rododendri salīdzinājumā ar citiem dekoratīvajiem augiem ir samērā jauni kultūraugi. Ja tādi augi kā rozes, lilijas un peonijas var lepoties ar vairākus tūkstošus gadu garu audzēšanas vēsturi, tad rododendriem tā ir tikai trīs ar pusi gadsimtus gara. Pirmā rododendru suga, ko introducēja Eiropā, bija skarbmatainā rododendrs (*Rh. hirsutum* L.) no Alpiem. Kā literatūrā minēts, tas notika 1656. gadā. Aptuveni šajā pat laikā Japānas dārzkopji – selekcionāri jau bija izveidojuši 450 īsaugļu rododendra (*Rh. brachycarpum* D. Don) dārza formas. Pirmās ekspedīcijas, kas uzsāka galveno rododendru izplatības apgabalu izpēti, tika organizētas 18. gs. vidū. Tā kā ekspedīciju iniciatori un organizētāji bija angļi, tad arī tieši Anglijā nonāca pirmie rododendri, kas bija ievākti savvaļā. No Anglijas rododendri izplatījās tālāk pa visu Eiropu.

1763. gadā no Spānijas Anglijā ievada mūžzaļo Pontijas rododendru (*Rh. ponticum* L.), 1792. gadā no Kaukāza – vasarzaļo dzelteno rododendru (*Rh. luteum* Sweet), bet 1809.

Šķirnes "Lavanda" košie ziedi Babītes rododendru audzētavā.

gadā no Katavbas ielejas Ziemeļamerikā introducēja Katavbas rododendru (*Rh. catawbiense Michx.*). Ļoti vērtīgs izrādījās arī 1811. gadā no Himalajiem atvestais kokveida rododendrs (*Rh. arboreum Smith*), ko vēlāk sekmīgi izmantoja daudzu sarkanziņu šķirņu radīšanā. 19. gs. otrajā pusē, pēc tam kad Ķīnas ostas tika atklātas tirdzniecībai, radās iespēja sistemātiski vākt augus un sēklas no tālākiem Ķīnas piekrastes apgabaliem un pārsūtīt tos uz Eiropu. Precīzākos, pilnīgākos un līdz ar to arī autoritatīvākos aprakstus šīm savvaļas sugām deva angļu botāniķis Džozefs Hukers. Savukārt botāniķis Roberts Forčūns Ķīnā un Japānā vāca galvenokārt augu dārza formas. Dienvidrietumu un Rietumķīnā daudzu jaunu rododendru sugu atklāja franču misionāri. Ziemeļāzijas un Vidusāzijas rododendru izpētē lieli nopelni bija krievu dabas pētniekiem V. Maksimovičam un N. Prževaļskim.

Darbs, kas tika uzsākts 18. un 19. gadsimtā, turpinājās arī 20. gadsimtā. Šajā laikā visizcilākos panākumus guva angļu botāniķis un dārzkopis E. Vilsons, kurš līdz 1919. gadam noorganizēja sešas ekspedīcijas uz Austrumāziju un Japānu. Pēdējo divu ekspedīciju laikā Japānā E. Vilsons Kurumes pilsētā sīki izpētīja un aprakstīja t. s. Kurumes acālijas, kam vēlākā laikā bija izcila nozīme dekoratīvajā dārzkopībā.

Tālākajā rododendru ģints izpētē liela loma bija skotu botāniķim Džordžam Forestam, kurš, ilgu laiku strādājot Ziemeļrietumu Junnaņā, viens pats atklāja 260 jaunas rododendru sugas. Tāpat lielu ieguldījumu Ķīnas rododendru izpētē devuši viens no lielākajiem angļu rododendru speciālistiem F. Kingdons-Vords, vācu dendrologs K. Šneiders un austriešu botāniķis Dž. Rokss, kurš savācis vairāk kā 600 rododendru sugas, tajā skaitā daudzas zinātnei nezināmas. 20. gs. trīsdesmitajos gados jaunu rododendru sugu atklāšanas posms visumā bija beidzies. Ekspedīcijas deva maz jaunu sugu, taču tās konstatēja, ka rododendru dabiskās izplatības areālos ir ļoti daudz pasugu, starpformu un dabisko hibrīdu, kas atšķiras no pamatsugām. Vācu izcelsmes holandiešu zinātniekam H. Sleimeram 20. gs. sešdesmito gadu sākumā izdevās noorganizēt divas ļoti veiksmīgas ekspedīcijas uz Jaungvineju un Malaiziju. Šo ekspedīciju laikā viņš atklāja un aprakstīja ap 200 jaunas tropisko rododendru sugas, dažas no tām ar ļoti lieliem ziediem 18–20 cm diametrā.

Līdz ar jaunu rododendru sugu atklāšanu un aprakstīšanu sākās arī to introdukcija un selekcija. Interesantākās un skaistākās sugas tika izmantotas visdažādākajiem krustojumiem nolūkā iegūt jaunas šķirnes.

Rododendri ienāk Latvijā

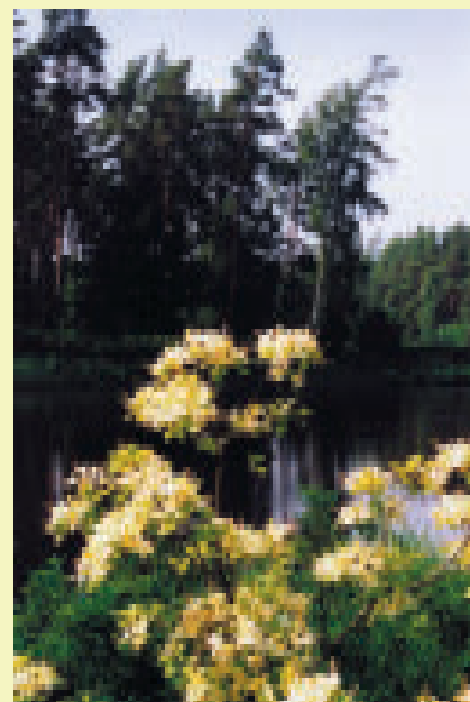
Latvijā rododendru ģints introdukcijas pirmsākumi ir 19. gs. 20. gados, kad tolaik pazīstamā K. Vāgnera firma saviem klientiem piedāvāja divas rododendru sugas – Katavbas (*Rh. catawbiense Michx.*) un dzelteno rododendru (*Rh. luteum*

Sweet). Dārzkopja J. Cigras dārzniecība 1847. gadā piedāvāja jau 48 dažādas rododendru sugas un šķirnes. Viss šis rododendru sortiments tika piedāvāts tikai vēsajām augu mājām.

Ar 19. gs. vidu ir saistāma šobrīd vecākā rododendra introdukcija Latvijā, kas vēl šodien aug Tukuma rajona Vecmoku kapos. Tas ir Katavbas rododendrs, kas kapos iestādīts ap 1860. gadu. Saskaņā ar vietējo iedzīvotāju nostāstiem minēto rododendru uz sava mirušā kučiera kapa likusi iestādīt vietējās muižas baronese. Minētais eksemplārs Vecmoku kapos, augot turpat pusotru gadsimtu, ir sasniedzis 2,5 m augstumu. Droši var apgalvot, ka šis Katavbas rododendrs ir pilnīgi aklimatizējies, jo jau 1957. un 1959. gadā šī eksemplāra tiešā tuvumā tika atrasti 2–3 cm gari sējeņi. Tā kā tas noticis pašizsējas ceļā, aklimatizācijas pakāpe šim eksemplāram ir pilnīga.

Ap 1871. gadu C. Šoha firmas piedāvājumā bija jau 110 rododendru dažādības. Šajā laikā rododendru sortimentu papildināja dzeltenā rododendra (*Rh. luteum Sweet*) 12 šķirnes. Firmas katalogā parādījās norāde, ka dzeltenos rododendrus iespējams kultivēt arī āra apstākļos, ja vien rudenī to saknes nosedz ar biezu, sausu lapu kārtu. Pagājuši nepilni divi simti gadu kopš šīs sugas introdukcijas Latvijā, un patreiz mēs varam audzēt dzelteno rododendru bez jebkādas piesegšanas. Līdzīgi Katavbas rododendram, arī dzeltenajam rododendram LU Rododendru selekcijas un izmēģinājumu audzētavā "Babīte" brīvdabā ir novērota pašizsēja, kas norāda arī uz šīs sugas augsto aklimatizācijas pakāpi.

**Dzeltenie rododendri
Latvijā ir labi aklimatizējušies.**

20. gs. sākumā Rīgas pilsētas parku direktors G. Kūfalts rododendrus sāka ieviest Rīgas parkos. Diemžēl šie rododendri līdz mūsdienām nav saglabājušies. Taču ir saglabājušies šajā laikā stādītie Katavbas un Japānas rododendri Jūrmalā, Mellužos, un tie nav zaudējuši savu dekoratīvātāti vēl šodien.

Samērā plašu rododendru kolekciju 1932. gadā izveidoja Bulduru dārzkopības skolā. Skolas parkā izstādīja no Beļģijas ievestās rododendru šķirnes un savvaļas sugas. Vairums augu 1939./40. un 1940./41. gada bargajās ziemās izsala pilnīgi vai arī stipri apsala. Palika tikai vizitīva šķirne un savvaļas sugas. Palika tikai vizitīva šķirne un savvaļas sugas, kas arī vēl tagad aug pie vecās skolas ēkas, apstādījumos pie diķa.

20. gs. trīsdesmito gadu vidū plašu brīvdabas rododendru kolekciju izveidoja arī Latvijas Universitātes Botāniskajā dārzā, Rīgā. Rododendru stādus iepirka Vācijā.

Interese par rododendriem kā vērtīgiem krāšņumaugiem pieauga 20. gs. 50. gadu sākumā. Toreizējais Rīgas dārzu un parku tresta pārvaldnieks R. Tifentāls 1952. gadā uzdeva Dubultu dārzniecības vadītājam J. Andersonam uzsākt masveida rododendru stādu audzēšanu Rīgas apstādījumiem (tajā laikā Jūrmala bija viens no Rīgas rajoniem). J. Andersons sēklas ievāca no Mellužos un Bulduru dārzkopības skolas apstādījumos augošajiem rododendriem. Pēc sešiem gadiem Rīgas pilsētas parkos izstādīja vairākus tūkstošus rododendru stādu. Tāpat vairākus simtus rododendru iestādīja arī Jūrmalas apzaļumotāji. Tajā laikā stādītie rododendri labi saglabājušies pie Dzintaru koncertzāles, pie Jūrmalas Domes, Bulduros un Jaundubultos.

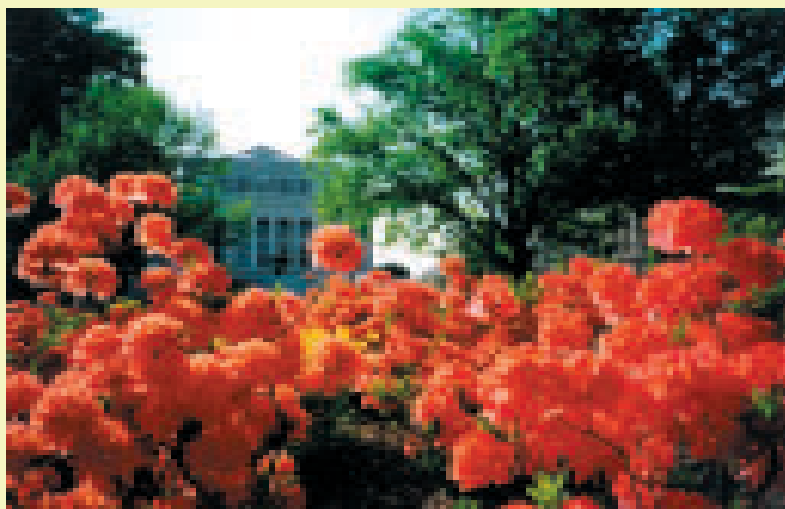
Rīgas apstādījumos 1958. un nākamajos gados izstādītie rododendri gadu gaitā diemžēl pamazām gāja bojā un tagad no tālāka stādījumiem palikuši tikai daži Ledebūra rododendra eksemplāri Esplanādē un dzeltenais rododendrs Nacionālās Operas apstādījumos. Daudziem var rasties jautājums – kāpēc tad dažu desmitu gadu laikā šie rododendru tūkstoši aizgāja bojā? Šajā sakarā jāatzīmē, ka tajā laikā praktiski nebija nekādas pieredzes rododendru audzēšanā. Rīgas parku kopēji šī dekoratīvā auga stādīšanā, izvietojumā un kopšanā pieļāva daudz kļūdu. Vairumā gadījumu nebija pareiza stādīšanas vietas izvēle – rododendri tika stādīti zem lielajām liepām un kļavām, neizolējot tos no liepu un kļavu saknēm, nenodrošinot regulāru laistīšanu, ne vienmēr pareizi sagatavojot augsni un nenoregulējot pareizu substrāta skābumu.

Darbs ar skaistumu

Intensīva rododendru introdukcija Latvijā sākās 1957. gadā, kad Latvijas Universitātes Botāniskajā dārzā zinātniski pētnieciskā darba plānos tika iekļauta tēma par rododendru introdukciju un aklimatizāciju. Tēmas vadītājs ir Rihards Kondratovičs. Galvenais mērķis bija savākt pēc iespējas lielāku rododendru sugu kolekciju, pārbaudīt to ziemcietību un izturību Latvijas agroklimatiskajos apstākļos. Izmantojot izveidoto rododendru sugu kolekciju, tika plānots arī veikt rododendru ģints kompleksu izpēti, nosakot dažādus fizioloģiskos un bioķīmiskos parametrus un to izmaiņas rododendru ekoloģiskās adaptācijas laikā, kā arī veidot jaunas šķirnes. Šim nolūkam LU Botāniskajā dārzā tika izveidota augu fizioloģijas laboratorija.

¹⁾ Rododendru audzētavas "Babiņa" tālrunis uzziņām 7913107. Plašāka informācija atrodama interneta adresē rododendri.lv.

Red. piez.

Japānas rododendri Operas apstādījumos.

Visi att. – R. Kondratoviča foto

Izmantojot iespējas, ko dod sēklu apmaiņa starp visas pasaules botāniskajiem dārzkiem, tika pasūtītas rododendru sēklas no dažādām valstīm, kur bija izveidotas rododendru kolekcijas. Sēklas tika saņemtas no Brēmenes Vācijā, Gēteborgas Zviedrijā, Bergenā Norvēģijā, Vašingtonas ASV, Vladivostokas un Irkutskas Krievijā, kā arī tās tika ievāktas ekspedīciju laikā Tālajos Austrumos, Kaukāzā un Karpatos. Laikposmā no 1957. līdz 1964. gadam tika pārbaudīta aptuveni 200 rododendru savvaļas sugu piemērotība Latvijas klimatiskajiem apstākļiem. Piemērotas izrādījās aptuveni 100 sugas. Lai varētu uzsākt jauno šķirņu veidošanas darbu, bija nepieciešams sugu kolekciju papildināt arī ar šķirnēm. Tāpēc LU Botāniskajā dārzā no Anglijas un Čehoslovākijas tika introducētas trīsdesmit mūžzaļo rododendru šķirnes ar izcilu dekoratīvātāti, kas vēlāk tika izmantotas hibrīdizācijā. Diemžēl vairumam no šīm šķirnēm brīvdabas apstākļi izrādījās par skarbiem, un tās aizgāja bojā. Saglabājās tikai pašas ziemcietīgākās šķirnes.

Sākot ar 1971. gadu, Latvijas Universitātes Botāniskajā dārzā tika uzsākts intensīvs brīvdabas un arī Simsa rododendra (siltumnīcu acāliju) selekcijas darbs. Šis darbs vainagojies ar 49 jaunām brīvdabas rododendru šķirnēm, 21 siltumnīcu acāliju šķirni un vairākiem simtiem perspektīvo hibrīdu. Kopš 1980. gada brīvdabas rododendru selekcijas darbs sekmīgi turpinās Latvijas Universitātes Rododendru selekcijas un izmēģinājumu audzētavā "Babiņa". Šobrīd tā ir vienīgā specializētā rododendru audzētava Baltijā. Audzētavas kolekcijā ir 66 rododendru savvaļas sugas un 157 šķirnes. Ik gadus tiek realizēti vairāki tūkstoši rododendru stādu¹⁾. Interesenti var iegādāties ne tikai savvaļas sugas un ziemcietīgākās ārzemju šķirnes, bet arī vietējās selekcijas rododendru šķirnes.

Pēdējos gadu desmitos, izmantojot rododendrus, ir izveidoti skaisti apstādījumi Rīgas centrā. Kanālmalas apstādījumos pie Nacionālās Operas maija beigās un jūnija sākumā ikviens var priecāties par spilgtām ziedu kupenām, ko veido Japānas, mikstais un dzeltenais rododendri kopā ar baltziedu "Polārvaigzni". Pie Latvijas Universitātes galvenās ieejas abās tās pusēs ik gadus krāšņi zied oranžsārtie Japānas un dzeltenie rododendri. Tāpat rododendru stādījumi pēdējos gados ierīkoti pie Bioloģijas fakultātes Kronvalda bulvārī 4, kanālmalas apstādījumos iepretī Rīgas Brīvostas administratīvajai ēkai, pie Kongresu nama, viesnīcas "Rīdzene" un citur.